

Башманівська Л.А. Формування системи родинних цінностей під час вивчення творчості М. Стельмаха в школі // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Хмельницький: ХмЦНП, 2012. – С. 10-15. – 2012.

Башманівська Л.А.

Житомирський державний університет

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ РОДИННИХ ЦІННОСТЕЙ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОСТІ М. СТЕЛЬМАХА В ШКОЛІ

У сучасних умовах розвитку національної системи освіти особливо актуальною є потреба у формуванні системи родинних цінностей як духовного джерела становлення особистості, ефективного засобу формування національної свідомості. Про необхідність збереження національних традицій родинного виховання школярів зазначено в Державній національній програмі «Освіта. (Україна XXI століття)». Серед пріоритетних напрямів реформування виховання виділено: «формування національної свідомості, любові до рідної землі, свого народу...; забезпечення духовної єдності поколінь, виховання поваги до батьків, жінки-матері, культури та історії рідного народу...; утвердження принципів загальнолюдської моралі: правди, справедливості, патріотизму, доброти, працелюбності» [1, с. 15-16].

Проблемі родинного виховання в процесі вивчення української літератури присвячено праці Г. Клочека, Р. Мовчан, Н. Волошиної, Є. Пасічника, Б. Степанишина, Ж. Свірської, Л. Драчук, Г. Бійчук, Т. Яценко та інших.

Шкільна програма з української літератури пропонує для вивчення художні твори родинної тематики, спрямовані на виховання в учнів любові й пошани до батьків, рідних, глибокого відчуття єдності родинних зв'язків, гордості за свій родовід, відповідальності за честь родини, збереження її традицій і норм родинної моралі. Вивчення цих творів передбачає широке ознайомлення учнів із системою родинних цінностей, які за багато століть сформував український народ. До них належать взаємна любов і повага між батьками, подружня вірність, турбота про дітей, а дітей про батьків і старших у сім'ї, довір'я, відповідальність, дотримання народних звичаїв, традицій тощо. Саме в шкільному віці формуються почуття та моральна поведінка. Тож

необхідний системний підхід до розкриття проблеми родинних цінностей на уроках літератури, вибору шляхів і засобів роботи над художніми творами, у яких відображено традиції родинного виховання, аналізу художнього твору в родинознавчому аспекті.

Яскравим прикладом для формування системи родинних цінностей і традицій на уроках української літератури є повість М. Стельмаха «Гуси-лебеді летять». Це чудова можливість засобами художнього слова виховати високоморальну особистість, яка б усвідомлювала важливу роль у нашому житті родини та її виховних традицій і цінностей.

Програма пропонує вивчення окремих фрагментів повісті на уроках української літератури. Але для глибшого й повнішого сприйняття твору, для ґрунтовного аналізу радимо винести на позакласне (додаткове) читання інші розділи повісті. Таким чином, учні матимуть змогу прочитати твір повністю, оскільки він має глибокий родинознавчий аспект.

Подаючи життєпис письменника, учитель наголошує на тому, який вагомий виховний вплив на становлення М. Стельмаха мала сім'я, у яких умовах і за яких обставин зростав і формувався майбутній письменник. Розповідаючи про родинне життя, вчитель зазначає, що великий вплив на формування М. Стельмаха мали його батьки, дідусь і бабуся, дядько Микола, про яких розповідає письменник у автобіографічних повістях «Гуси-лебеді летять...» і «Щедрий вечір».

Формуючи систему родинних цінностей у процесі аналізу твору, учнів потрібно вчити знаходити фрагменти, де описується родинне життя героїв: виховні традиції, моральні цінності, їхні стосунки; коментувати зміст текстових фрагментів у родинознавчому аспекті; характеризувати образи в контексті цінностей родинних виховних традицій.

На думку Т. Яценко, аналізуючи твір, необхідно зосередити увагу семикласників на таких ключових моментах, які взаємодоповнюють один одного: характеристика традиційної сім'ї головного героя як духовної святині національно-родинної культури; осмислення виховного впливу родини

на формування й етнізацію особистості літературного героя; усвідомлення органічного зв'язку автора з літературним персонажем [3, с. 11].

Звертаємо увагу учнів на ставлення Михайлика до своєї матері, батька, діда й баби. Робимо висновок про те, що це говорить про такі родинні цінності, як любов і пошану до батьків. Учні дають відповідь на запитання: Хто прищеплював Михайликові любов до рослинного й тваринного світу? Пропонуємо знайти в тексті рядки, у яких автор подає зовнішню і внутрішню характеристику цієї людини. З'ясуємо, що любов до природи пробудила в Михайлику його мати – Ганна Іванівна. «Вона перша в світі навчила мене любити роси, легенький ранковий туман, п'янкий любисток, м'яту, маковий цвіт, осінній гороб і калину, вона першою показала, як плаче од радості дерево, коли надходить весна, і як у розквітлому соняшнику ночує оп'янілий джміль», – пише Михайло Стельмах у повісті [2, с. 31].

Даємо завдання учням знайти рядки, у яких ідеться про ставлення матері Михайлика до насіння й городини. Запитуємо, про яку рису українських селян це свідчить. Добра й чуйна душею, невтомна трудівниця, вона весною зігрівала гарбузове насіння, «щоб у ньому раніше прокидалося життя», діставала вузлики, у яких «лежало все те, що далі зійде, зацвіте, закрасується й перев'ється по всьому городі», розмовляла з насінням, із землею, просячи, «щоб вона родила на долю всякого». І малий Михайлик «теж у думках забирався в горох або нахилив до себе співучі маківки» [2, с. 31].

Спостерігаючи за матір'ю, за її ніжним ставленням до всього живого, малий Михайлик не міг не закохатися в природу, він увібрав у себе з молоком матері любов до землі, до краси. Адже традиційно в сім'ї вихованням дитини займалася мати.

Знаходимо з дітьми епізод, коли мати замість насварити Михайлика за те, що взяв насіння, а потім віддав його бідному хлопчику, підтримала його і сказала, що добре зробив, бо «хто й пособить у світі бідному чоловіку, хто дасть йому скибку хліба чи ложку борщу? Ніхто, тільки такий самий злидар» [2, с. 40]. Своєю підтримкою мати виховувала любов і співчуття до ближнього.

Пропонуємо учням завдання і запитання:

1. Прокоментуйте, як поставився Михайлик до жінки й хлопчика, що жебракували біля їхнього дому. Про які риси характеру говорить вчинок Михайлика? Чи можна його виправдати?

2. Якою ви уявляєте маму Михайлика? Охарактеризуйте її реакцію на цей вчинок. Про виховання яких родинних цінностей це говорить?

Наголошуємо на тому, що в родині виховували доброзичливе ставлення до людей, що традиційно в українських сім'ях найбільшими родинними цінностями були доброта, людяність і милосердя. І саме мати виховувала в Михайлика ці якості.

Любов до природи пробуджував у серці Михайлика і дід Дем'ян, працьовитий і мудрий чоловік. Саме він мав найбільший духовний вплив на хлопчика: «От і принесли нам лебеді на крилах життя... Еге ж: і весну, і життя. Тепер, внучку, геть чисто все почне оживати: скресне крига на річках та озерах, розмерзнетесь сік у деревах, прокинеться грім у хмарах, а сонце своїми ключами відімкне землю» [2, с. 5]. Пропонуємо знайти, зачитати й прокоментувати учням ці рядки, що яскраво характеризують діда Дем'яна. Робимо спостереження над його мовою. Вона казкова, пересипана метафорами: «співають лебедині крила», «...гляне сонце із свого віконечка вниз, побачить, що там і земля, і люди, і худібка, і птиця помарніли і скучили за весною, та й питає місяця-брата, чи не пора землю відімкнути? Місяць кивне головою, а сонце посміхнеться і на промінні спустить у ліси, у луки, в поля, і на воду ключі, а вони вже знають своє діло!» [2, с. 5]. Пропонуємо учням завдання:

1. Знайти та зачитати епізод, у якому розповідається про те, як дід ставився до внука, як він хвилювався за нього. Як це характеризує діда?

2. Який подарунок виготовив дід Дем'ян Михайлику? Порівняйте його з тими подарунками, які зараз дарують дітям. Який з них має більшу цінність?

3. Чи маєте ви іграшки, які не викидаєте, бо вони нагадують про якусь важливу подію чи від них виникають певні асоціації?

Дід хвилювався, коли Михайлик на цілий день пропав: «виглядав тебе, а далі й журитися почав»; робив онукові вітряка, «бо в мене такими онуками поле не засіяне». Це говорить про глибокі родинні почуття діда. Він привчав Михайлика до праці, брав із собою: «дідусь робив людям вулики і лагодив немудру сільську машинерію». Виховував справжнього чоловіка. Коли дід, хвилюючись, чи не замерз Михайлик, запитує про це, хлопчик відповідає: «Нам, чоловікам, треба до всього звикати».

Підростаючи, Михайлик все більше прилучається до праці в господарстві й допомагає батькам. Це ще один приклад родинного виховання – залучення дітей до господарських робіт, до трудових традицій. Наголошуємо, що в основі традиційного родинного виховання була праця, як форма повноцінного життя сім'ї, родинний обов'язок її членів.

З неменшою любов'ю і теплотою згадує письменник і бабусю, у якої обличчя було таке, наче вона молиться. «Це тому, що вона дуже любить сад, доглядає і уболіває над ним, кожна в ньому нащепи міцно перев'язана стьожками, видертими із рукавів її сорочок» [2, с. 39]. Це говорить про те, що вона, як і вся сім'я, була трудівницею, доброю і закоханою у свою справу людиною, найкращі моральні якості якої були взірцем для М. Стельмаха.

Саме дідусь і бабуся розвинули в хлопчика такі родинні цінності, як турботу про старших, любов до природи. Саме від них Михайлик перейняв усе найкраще та найсвітліше у своєму житті – мудрість, красу родинних взаємин. З якою теплотою згадує письменник їхнє життя: «Гай-гай, уже й життя минуло їхнє, та й досі мої старі жили, наче молодята: не тільки на людях, а й поміж собою вони увесь вік були делікатні, уважні, привітні» [2, с. 107].

Ось яскравий приклад родинних стосунків! Просимо учнів знайти й прокоментувати ці рядки, зробити висновок про те, які були стосунки між членами родини Михайлика, які вони мають бути в сучасних сім'ях.

З душевною теплотою описує письменник і дядька Миколу, який учив малого Михайлика жити з радістю: «Завзятий, веселогубий, рівно іде з косою по землі, щоб до останнього свого дня розкидати по ній сонячну щедроту душі»

[2, с. 84]. Письменник згадує, що жив дядько Микола бідно, але ніколи не сумував, не «прибіднювався». Умів так сказати, щоб іншій людині веселіше стало на душі.

Необхідно звернути увагу школярів на велике бажання Михайлика до науки, книжки, рідного слова, що є виявом родинно-мовних цінностей.

Традиції шанобливого ставлення до жінок розкриваємо на прикладі щирої дружби Михайлика та Люби, між якими існують такі світлі, чисті стосунки, що вже самі вони є неоцінним матеріалом для вчителя, який має на меті виховати в учнів почуття дружби й товариськості.

Пропонуємо учням пошукове завдання: знайти рядки, у яких із поведінки й зі слів Люби та Михайлика виявляється ставлення до маленьких дітей, прокоментувати, яким воно є?

На закріплення матеріалу пропонуємо завдання і запитання, наголошуючи на тому, що родинні цінності та досвід – це найкращий спосіб передачі майбутнім поколінням знань про родину, її побут, стосунки, інтелектуальне й моральне формування особистості:

1. Які фрагменти із твору вас найбільше вразили? Вони сумні чи радісні? Чи кожна людина, на вашу думку, вміє співчувати й радіти за когось?

2. Про які загальнолюдські цінності йдеться в повісті М. Стельмаха «Гуси-лебеді летять». Візьміть участь у диспуті на тему: «Чи змінюються загальнолюдські цінності сьогодні?»

3. Дайте загальну характеристику Михайлику (портрет, вчинки, поведінка, мовлення). Поміркуйте, що найбільше впливало на формування характеру Михайлика?

4. Знайдіть і зачитайте уривки, у яких показано звичаї та традиції українців. Дайте розгорнуту відповідь: Яке значення для вас мають національні звичаї та традиції?

5. Обґрунтуйте відповіді на запитання: Яких виховних традицій дотримувалися в родині головного героя. Знайдіть епізоди, у яких змальовано традиції естетичного виховання.

6. Що означають для вас родинні цінності? Яких родинних цінностей дотримуються у вашій сім'ї?

Таким чином, аналізуючи твір у родинознавчому аспекті, формуючи систему родинних цінностей, підводимо учнів до думки, що кожен з них повинен усвідомити, хто вони і до якого роду належать; наголошуємо на перевагах родинних цінностей у духовно-моральному житті людини; робимо висновок, що яскравим прикладом української родинної виховної мудрості є автобіографічна повість М. Стельмаха «Гуси-лебеді летять».

Список використаної літератури

1. Державна національна програма «Освіта. (Україна XXI століття)». – К., 1994. – 62 с.
2. Стельмах М. Гуси-лебеді летять. Щедрий вечір. – К.: Веселка, 1975. – 256 с.
3. Яценко Т. Вивчення автобіографічної повісті М. Стельмаха «Гуси-лебеді летять» в контексті цінностей традиційного родинного виховання // Українська література в загальноосвітній школі. – 2003. – № 3. – С. 10-14.

Анотація

У статті розглянуто проблему формування системи родинних цінностей під час вивчення творчості М. Стельмаха в школі, запропоновано завдання та запитання пошукового характеру, спрямовані на засвоєння учнями цінностей родинних виховних традицій під час аналізу повісті «Гуси-лебеді летять».

Ключові слова: родинні цінності, національна система освіти, родинне виховання.

Заявка

Формування системи родинних цінностей під час вивчення творчості М. Стельмаха в школі.

Башманівська Любов Андріївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дидактичної лінгвістики та літературознавства ННІ філології та журналістики Житомирського державного університету імені Івана Франка

вул. Войкова, 4, кв. 8 А,
м. Житомир
10003

067 891 59 72
(0412) 42 65 60